

СТИГМАТИЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАДАПТАЦІЇ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Мякушко Надія Семенівна,

кандидат політичних наук, доктор філософії, директор
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»
ORCID ID: 0000-0003-3779-7861
Researcher ID: JQJ-1878-2023

Заїка Віталій Миколайович,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»
ORCID ID: 0000-0001-5710-2997
Researcher ID: C-3848-2018

Чернов Артем Анатолійович,

інструктор ЗСУ з надання першої психологічної допомоги та відновлення,
асистент кафедри кризової психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0009-0002-3742-3106

Війна як соціальне потрясіння викликає глибокі зміни в структурі суспільства, зокрема, утворення нових соціальних груп, які мають особливі потреби та потребують спеціалізованих соціальних послуг. Військовослужбовці, хоча й не є новою категорією в контексті соціальних служб, після початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році стали значно чисельнішими. Кількість демобілізованих та людей, які повертаються з війни, зростає щодня, що створює нові виклики для системи надання соціальних послуг. Крім того, одна з основних проблем полягає у стигматизації військових, що впливає на ефективність надання цих послуг. Спочатку, на самому початку війни, військовослужбовці були сприйняті в суспільстві як герої, що борються за незалежність та безпеку країни. Однак, з часом, позитивне сприйняття змінюється на негативне, що, зокрема, проявляється в соціальних стереотипах, які сприяють їх стигматизації.

Стигматизація військових може бути пов'язана з численними факторами, зокрема психологічними відмінностями між тими, хто пережив бойові дії, та тими, хто залишився вдома. Така ситуація призводить до того, що деякі військовослужбовці можуть бути сприйняті суспільством як "інші", що має певні негативні наслідки для їх реінтеграції в соціум після повернення з фронту. Це, у свою чергу, ускладнює надання їм необхідних соціальних послуг, оскільки стигматизація може впливати на доступ до медичних, психологічних та соціальних послуг, а також створює перешкоди для соціальної адаптації.

З метою дослідження причин і наслідків стигматизації військових у суспільстві, а також її впливу на надання соціальних послуг, ми провели теоретичний аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень. Виявлено, що стигматизація військових є глобальним явищем, яке проявляється в багатьох країнах, де громадськість відрізняє учасників бойових дій від тих, хто не пережив їх. Одним з основних аспектів такого явища є відчуження, яке виникає через різницю у досвіді війни та мирного життя, що формує нові соціальні бар'єри. Важливим є також розуміння, як такі соціальні стереотипи можуть впливати на процеси реабілітації та реадaptaції військових до цивільного життя, а також на їх реінтеграцію в соціальні та економічні процеси.

Таким чином, аналіз стигматизації військових допомагає визначити основні бар'єри для ефективного надання соціальних послуг та окреслити шляхи їх подолання. Результати дослідження вказують на важливість змін у суспільному сприйнятті військових та необхідність створення програм підтримки, які сприятимуть їх реабілітації та адаптації до цивільного життя, зокрема через зміну ставлення до них на соціальному рівні.

Ключові слова: війна, військовий, соціальна перцепція, стигма, стигматизація, феноменологія досвіду, бар'єр, конфлікт, соціальні послуги.

Myakushko Nadiya, Zaika Vitalii, Chernov Artem. Stigmatization of military: challenges and obstacles in social-psychological readaptation to civilian life

War as a social upheaval causes profound changes in the structure of society, in particular, the formation of new social groups that have special needs and require specialized social services. Military personnel, although not a new category in the context of social services, have become significantly more numerous since the beginning of Russia's large-scale invasion of Ukraine in 2022. The number of demobilized and people returning from the war is growing every day, which creates new challenges for the system of providing social services. In addition, one of the main problems is the stigmatization of the military, which affects the effectiveness of the provision of these services. Initially, at the very beginning of the war, military personnel were perceived in society as heroes fighting for the independence and security of the country. However, over time, the positive perception changes to a negative one, which, in particular, is manifested in social stereotypes that contribute to their stigmatization.

Stigma of the military may be associated with numerous factors, including psychological differences between those who have experienced combat and those who have remained at home. This situation leads to the fact that some military personnel may be perceived by society as "others", which has certain negative consequences for their reintegration into society after returning from the front. This, in turn, complicates the provision of necessary social services to them, since stigmatization can affect access to medical, psychological and social services, and also creates obstacles to social adaptation. In order to study the causes and consequences of stigmatization of the military in society, as well as its impact on the provision of social services, we conducted a theoretical analysis of foreign and domestic studies. It was found that stigmatization of the military is a global phenomenon that manifests itself in many countries, where the public distinguishes combatants from those who have not experienced them. One of the main aspects of this phenomenon is alienation, which arises due to the difference in the experience of war and peaceful life, which forms new social barriers. It is also important to understand how such social stereotypes can affect the processes of rehabilitation and readaptation of military personnel to civilian life, as well as their reintegration into social and economic processes.

Thus, the analysis of the stigmatization of the military helps to identify the main barriers to the effective provision of social services and outline ways to overcome them. The results of the study indicate the importance of changes in the public perception of the military and the need to create support programs that will contribute to their rehabilitation and adaptation to civilian life, in particular through a change in attitudes towards them at the social level.

Key words: war, military, social perception, stigma, stigmatization, phenomenology of experience, barrier, conflict, social services.

Вступ. Виникнення нових соціальних груп, зумовлених війною, завжди викликає певний супротив у суспільстві. Якщо на соціальному рівні всі висловлюють вдячність воїнам-захисникам, то на індивідуальному рівні багато хто задається питанням: чому саме я маю стати частиною цієї групи? Подібно до того, як ми співчуваємо матерям та дружинам загиблих, уявляючи їхній біль, пересічна людина прагне уникати близького контакту, оскільки не хоче бути причетною до їхнього психологічного болю. Окремо можна виокремити групи, які постраждали від війни: внутрішньо переміщених осіб (ВПО), тих, хто втратив домівки внаслідок бойових дій, військовополонених та осіб, постраждалих від насильства під час війни тощо. Зустріч з такими людьми для тих, хто живе в цивільному суспільстві, часто є потрясінням. На етапі першого знайомства це викликає шок і прагнення уникнути спілкування. Залежно від досвіду взаємодії, людині може бути приписаний ярлик, наприклад: «Не знаю, що сказати», «Він може бути небезпечним», «Краще уникати спілкування з ним», що стає основою для стигматизації.

Варто зазначити, що подібні ситуації не є новими для нашої країни. Учасники Війни в Афганістані 1979–1989 рр., так звані «афганці» тривалий час сприймалися як небезпечна група осіб через набутий «афганський синдром», а діти «чорнобильців» часто стикалися з упередженнями в школах. Окремо можна виокремити категорію сімей загиблих. На жаль, співчуття часто не означає здатності до конструктивної взаємодії. Таким чином, соціальні проблеми тільки накопичуються, а подальше замовчування та ігнорування проблеми соціальної перцепції, зокрема стигматизації, може призвести до розколу суспільства на тих, хто воював, і тих, хто не брав участі в війні. У наступних розділах ми послідовно розглянемо цю проблематику.

Питання стигматизації має довгу передісторію та відносно коротку історію вивчення. Однією з перших літературних згадок про стигму можна вважати Старий Завіт, зокрема 4-ту книгу Буття, де розповідається історія про Каїна та Авеля. Після вбивства Авеля Бог поставив знак на лобі Каїна та вигнав його. Цей знак можна розглядати як одну з перших згадок про стигму. На відміну від психологічного поняття стигми, знак Каїна

є справедливою карою за його вчинок. Біблія використовує метафори і казки, які, хоча й не є емпірично вивченим матеріалом, на рівні символів і тез дають змогу зрозуміти підсвідомі образи, що впливають на поведінку індивіда. У науковий світ поняття стигми було введено Е. Гофманом, який визначав її як соціальне та психологічне відчуження особи від суспільства [1; 2, с. 84]. Згадуючи історію про Каїна і Авеля, можна помітити схожість: «мітка», «знак», «тавро», «соціальна ізоляція» та «відторгнення суспільством».

Стигматизацію військових, як частину ширшого поняття соціальної перцепції, досліджують А. Чернов, В. Заїка, В. Лебедев [3; 4] та пропонується її розглядати у межах когнітивного, афективного та поведінкового компонентів [4, с. 177]. За їхніми спостереженнями, чим краще суспільство сприймає військових, тим легше проходять процеси реадптації та ресоціалізації, зміна соціальної ролі з військового на цивільного і навпаки. Якщо сприйняття є негативним, то ці процеси ускладнюються, а симптоми дезадаптивних змін у військовослужбовців можуть призвести до серйозних психічних захворювань, що мають серйозні наслідки для демобілізованих осіб.

Подібні тези висловлюють психіатри О. Чабан, О. Хаустава та В. Омелянович у своїй роботі «Психічні розлади військового часу», де на прикладі В'єтнамської війни 1959–1975 рр. та негативного ставлення до ветеранів пояснюють високий рівень психічних розладів, самогубств і маргінальної поведінки серед ветеранів, багато з яких так і не пройшли шлях ресоціалізації через неприязне ставлення суспільства [5].

З цих робіт випливає важливий висновок: відсутність прийняття однією групою іншої спричиняє соціальну напругу і може призвести до конфліктів, які часто вирішуються через насильство. Система взаємодії між цивільним суспільством і військовими будується на взаємних очікуваннях. Цивільне суспільство очікує, що військовий швидко та без особливих труднощів адаптується до цивільного життя, тоді як військовий чекає на вдячність і підтримку в процесі реінтеграції. Однак, коли ці очікування не виправдовуються, виникає конфлікт.

Д. Гросман підкреслює, що будь-яке суспільство з осторогою ставиться до своїх захисників [6]. За його

словами, кожен цивільний сприймає з пересторогою людину, чия діяльність пов'язана з силовими структурами і ця реакція виражається в напрузі при спілкуванні з ветеранами або співробітниками правоохоронних органів. Приналежність до силових структур стає основною ознакою, за якою цивільна особа будує свою взаємодію з ветераном чи правоохоронцем.

В дослідженні "Портрет ветерана" Ю. Кіріллової, В. Зновяка і І. Долі наводяться цифри результатів опитування в порівнянні за лютий:жовтень 2023 року, за якими 61,7%:43,3% опитаних ветеранів відчують повагу від суспільства, але 25,4%:44,1% вважають, що їх не поважають з тенденцією до зростання негативних відповідей [7, с. 10]. Ці дані вказують на деякі основи стигматизації ветеранів, що зумовлює актуальність подальшого розгляду цієї проблеми та пошуку шляхів її вирішення.

Матеріали та методи. Теоретичний аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень (аналіз, синтез, порівняння) з теми соціальної перцепції ветеранів війни, причин виникнення стигматизації та гармонійної ресоціалізації їх в цивільне суспільство.

Результати дослідження. Поняття соціальної стигми є добре вивченим явищем у соціальній психіатрії, де стигматизацію пов'язують з певними психічними розладами [2]. Однак важливіше за саме захворювання є ставлення оточуючих до психічно хворої людини, як до небезпечної і неадекватної, незважаючи на період її ресоціалізації та прагнення знайти своє місце в суспільстві. Простими словами, стигма – це упереджене ставлення, через яке одна людина сприймає іншу [1]. Але в даному контексті саме сприймання відходить на другий план; на перший план виходить уникнення, стереотипи та певні якості, якими наділяється носій стигми. Так, людина з інвалідністю може сприйматися як немічна і нездатна справлятися з життям. Тобто через стигму суспільство інвалідизує індивіда, з одного боку, а з іншого – намагається позбутися його як небажаного елемента. Яскравим невербальним прикладом стигматизації є ситуація, коли ми уникаємо погляду ветерана, що втратив кінцівки. Частково це пояснюється відсутністю стереотипу толерантної поведінки та алгоритмів співчуття. Маючи традицію сприймати людину як «гвинтик» великої державної машини, що рухається до світлої мети, нам некомфортно бачити зламані «гвинтики». Довгий час в нашій традиції людина була не метою, а засобом, що досі залишає свій відбиток. Нашу історію, за великим рахунком, супроводжує дискримінація цілих груп населення (заможних селян, козаків, священників, інтелігенції, офіцерів), що була нав'язана радянською владою як елемент класової боротьби після Жовтневого перевороту 1917 року. У цьому контексті глибина стигматизації та дискримінації окремих груп населення є сталими, починаючи з депортації ветеранів з інвалідністю внаслідок бойових дій Другої світової війни 1939–1945 рр. з великих міст і закінчуючи ігноруванням інклюзивних потреб дітей з особливими потребами. За аналогією з механізмом заперечення, радянська влада прагнула усувати все, що їй не подобалося, подалі від людських очей.

Перейдемо до сучасної ситуації та проаналізуємо передумови стигматизації ветеранів Українсько-російської війни. Доцільно розглядати цю проблему як з точки зору ветерана, так і з точки зору надавачів соціальних послуг. На нашу думку, така дискусія мала б розпочатися ще з Афганської війни. Невміння здійснювати історичний аналіз ставить націю перед необхідністю повторювати уроки минулого, поки висновки не будуть зроблені або помилки попереднього етапу не повторяться. Кожне соціально-психологічне явище має свої передумови, які забезпечують його реалізацію, і ми маємо на увазі принцип детермінізму. Проте для того, щоб соціальний феномен проявився, необхідно, щоб було кілька причин. Отже, розглянемо передумови виникнення стигматизації в середовищі ветеранів.

Передумови стигматизації, що виникають у самій ветеранській спільноті, зокрема: унікальність військового досвіду, його інтимність і відчуття, що не бажано ділитися ним з іншими. Військова служба пов'язана з адаптаційними процесами та психологічними змінами в структурі особистості. Цей феноменологічний досвід є дуже особистим, і військові часто не розраховують на розуміння з боку цивільних осіб, тому можуть ділитися ним лише в закритому середовищі військових або взагалі не ділитися. З боку цивільних осіб військовий може здатися замкнутим і мовчазним. Тут виникає певне непорозуміння: коли цивільні обговорюють чутки, військовий відчуває дисонанс, адже ці розмови йому не цікаві. І навпаки, коли військовий розповідає про штурм, цивільним складно підтримати таку розмову через відсутність досвіду участі в таких подіях, і часто ці розмови здаються їм страшними. Тому знову виникає дисонанс: для військового це реальний досвід, а для цивільного – щось неможливе.

Ветеранська спільнота часто є закритою, сформованою завдяки спільному досвіду, спогадам і пережитим подіям. Іноді військове братерство виявляється сильнішим за сімейні зв'язки. Протягом тривалого часу військовослужбовці разом жили, піклувалися один про одного і ділилися труднощами. З часів давнього Риму армія функціонує як єдиний механізм, де люди перебувають у постійній взаємодії. Окрім формальних ієрархічних зав'язків, між солдатами виникають міцні неформальні зв'язки. Часто вони рятували один одного життя, охороняли секрети і діяли разом в екстремальних ситуаціях. Це зближує людей, і після служби багато військових продовжують підтримувати зв'язок з побратимами або ностальгують за часами, коли виконували небезпечні завдання. Через це ветерани часто утворюють закриті спільноти чи клуби за інтересами, які ізольовані від цивільного суспільства і часто зустрічаються з незрозумінням з боку загалу.

Психологічні зміни ветеранів внаслідок участі в бойових діях мають свої особливості. Проблеми адаптивних і дезадаптивних змін в результаті військової служби або участі в бойових діях є дуже обширною темою, яку неможливо вичерпно охопити в межах однієї статті. У цьому контексті йдеться саме про психологічні зміни та набуті риси характеру, а не про психічні розлади. Для ветеранської спільноти характерні

такі особливості, як недовіра, відчуття справедливості, загальна реактивність емоцій і різка мова. Ці психологічні особливості, з точки зору оточуючих, можуть бути сприйняті як агресивні прояви, що веде до формування стигми небезпечності та непередбачуваності.

Учасники бойових дій часто зазнають психічних і психологічних травм внаслідок постійних психофізичних навантажень. Це може призводити до виникнення субклінічних станів, які не досягають рівня розгорнутого психічного розладу, але вже порушують емоційно-вольову сферу військовослужбовця. Ці стани потребують психологічної корекції, але через відсутність регулярного психологічного огляду після звільнення, порушення норм декомпресії та загальну недовіру до психологів в середовищі ветеранів, ці проблеми часто залишаються без уваги. До таких субклінічних станів належать тривога, депресія, симптоми ПТСР та стресових розладів, паніка, фобії, неврастенія тощо [8]. Для цивільних людей ці ознаки можуть виглядати як серйозні психіатричні розлади, що, в свою чергу, призводить до стигматизації та уникання.

Вагомо значення також мають очікування цивільного суспільства щодо ветеранів. Безумовно, ветерани, які служили в 2022-2023 роках, є однією з найбільш активних проукраїнських спільнот, що стали на захист Батьківщини добровільно. Під час служби цивільне життя "перебувало на паузі", тому після повернення до нього цивільні особи очікують, що ветеран швидко відновить свою цивільну роль і повернеться до звичних занять. Однак, через втому, переоцінку цінностей, психологічні зміни, спричинені бойовим стресом або самою службою, ветеран може не прагнути повернутися до минулої цивільної ролі. Простими словами, він змінився, і повернення до минулого неможливе. Цивільним особам часто важко прийняти зміни, які сталися з людиною після війни.

Нижче наведена узагальнена картина роботи психологічних служб, яка може відрізнятися в залежності від регіону або конкретного закладу, оскільки існують численні фактори, які неможливо врахувати в одній статті. Наприклад, соціальні служби в містах мають більший доступ до навчання, розвинуту мережу зв'язків з медичними, реабілітаційними та адміністративними установами, тоді як в сільських громадах часто спостерігається дефіцит кадрів і обмежений доступ до підвищення кваліфікації. Загальна ситуація по країні є нерівною, тому цей узагальнений опис слід сприймати як приблизну теоретичну модель.

Однією з основних проблем є недостатня обізнаність працівників соціальних служб про психологічні особливості цільових груп, з якими вони взаємодіють. Часто виникають нові категорії споживачів соціальних послуг, до яких неможливо підготуватися заздалегідь. Наприклад, із початком війни з'являються ветерани, після руйнування домівок – люди без даху над головою, активні бойові дії призводять до масового переміщення осіб, що стають внутрішньо переміщеними особами (ВПО), а також до створення нових верств населення, які тікають з небезпечних територій, аби зберегти своє

життя. Зміна соціального статусу, місця проживання, інтенсивний вплив стресу можуть призвести як до кризи особистості, так і до розвитку гострого психічного розладу (ГТСР).

Психологічний вплив стресу, що є каталізатором змін в організмі і психіці людини, є важливим аспектом, який необхідно враховувати. Кожна цільова група має свої специфічні психологічні особливості. Наприклад, ветеран, який проходить реінтеграцію після служби, переживає складний процес адаптації, а людина, яка втратила дім, проходить стадії горювання і втрати. З позиції людини, яка не розуміє цих процесів, поведінка постраждалої особи може здаватися неадекватною. Зазвичай працівники соціальних служб орієнтуються на психометрію мирного часу, що є недоречним для людей, які переживають психологічні травми. Така поведінка часто розцінюється як неадекватна, що призводить до стигматизації і уникання.

Як зазначалося раніше, в соціальних службах не передбачено чіткої програми роботи з постраждалими від катастроф, війни та інших кризових ситуацій. Кількість споживачів соціальних послуг зростає з кожним роком, але штатні одиниці залишаються незмінними. Хоча з'являються нові посади, такі як спеціалісти з супроводу демобілізованих осіб, працівники для роботи з ВПО та інші, цього недостатньо для вирішення проблеми. Наприклад, при кількості мобілізованих осіб понад мільйон, навіть 30-40 нових працівників з супроводу демобілізованих не можуть суттєво змінити ситуацію. Статистика ВПО доступна публічно, і якщо порівняти кількість працівників, що повинні надавати послуги ВПО, з їх реальною кількістю, очевидно, що цього також недостатньо.

Під час великого навантаження працівники соціальних служб намагаються вирішувати лише ті питання, які підлягають їхній компетенції. Проблеми, що виходять за межі їхніх повноважень, часто ігноруються, затягуються в часі або перенаправляються до інших служб без належного супроводу. Проблема реінтеграції ветеранів є міждисциплінарною задачею, яку не в змозі вирішити ані психолог, ані медик, ані соціальний працівник самостійно.

Соціальний менеджмент, хоч і є загальновизнаним методом надання соціальних послуг, на практиці є новим для більшості працівників соціальних служб. У багатьох випадках люди не розуміють, як його реалізувати, тому багато звернень залишаються без відповіді. Навантаження на працівників соціальних служб має нерівномірний характер: кількість випадків і звернень, що потребують відповіді, зростає в геометричній прогресії через війну, а наявний штат не може задовольнити ці потреби. Це призводить до уникання складних кейсів, бажання працювати з типовими запитами і проблемами, а на більш складні ситуації часто накладається ярлик «не має вирішення».

Загальний емоційний стан працівників соціальних служб значним чином впливає на надання ними соціальних послуг. Діяльність у сфері «людина-людина» є емоційно виснажливою роботою. Якщо продавець моро-

жива має помірне емоційне навантаження, то працівник соціальної сфери, який працює з людьми, що пережили втрату рідних, житла або психологічні травми, стикається з набагато вищим рівнем стресу, що прямо пропорційний його здатності до емпатії. Неможливо залишатися емоційно нейтральним, працюючи з людьми, які переживають важкі життєві ситуації. Що більше біографія і обставини життя соціального працівника схожі на досвід клієнта, то вищий ризик трансферу – переносу власних почуттів і переживань на клієнта.

Трансфер, як процес перенесення емоцій і переживань, є відомим у всіх психологічних школах, навіть у когнітивно-поведінковій терапії (КПТ). Це означає, що емоційне включення у ситуацію клієнта може настільки сильно захопити працівника, що він перестає бути нейтральним професіоналом і стає співчуваючою людиною, що інколи може заважати виконувати свої професійні обов'язки. Особливо в умовах війни, яка не є далеким феноменом, а безпосередньо стосується кожного, соціальні працівники також стикаються з емоційними перевантаженнями, стресом, вигоранням, трансфером та проекцією чужих переживань на себе.

З часом психіка може виробляти захисні механізми для подолання надмірної емпатії, створюючи бар'єри між власними переживаннями та переживаннями інших. Однак, це може призвести до емоційної відчуженості, яку інтуїтивно відчують клієнти. У таких ситуаціях стигматизація стає захисним механізмом, який допомагає працівникам соціальних служб справлятися з емоційним навантаженням. Вони можуть уникати роботи з певними категоріями людей, що є проявом захисту від надмірних емоційних переживань.

Відсутність психологічного супроводу працівників соціальних служб, інтерв'їзії та суперв'їзії також може негативно позначатися на наданні соціальних послуг. Як вже згадувалося, професії в сфері «людина-людина» є емоційно виснажливими, і це навантаження збільшується через війну та зростаючу кількість нових цільових груп клієнтів. Одним із загальновизнаних методів профілактики емоційного вигорання серед фахівців допомагаючих професій є суперв'їзія – робота молодого спеціаліста під наглядом досвідченого наставника. Це передбачає не лише розбір професійних питань, але й підтримку на особистому рівні.

Міжнародні стандарти надання психологічної, соціальної та медичної допомоги підкреслюють необхідність суперв'їзії для молодих спеціалістів, які повинні робити перші кроки під керівництвом досвідчених колег. Інтерв'їзія, як професійна самодопомога, також є важливим елементом підтримки: спеціалісти рівного досвіду аналізують складні кейси та підтримують один

одного. Нажаль, в Україні в соціальних службах відсутні як інтерв'їзії, так і суперв'їзії.

Молоді спеціалісти, як і досвідчені працівники, часто залишаються самі зі своїми професійними та психологічними проблемами. Така ситуація призводить до активізації захисних механізмів, і наслідком цього може бути присвоєння стигми певній групі осіб. Це стає своєрідною раціоналізацією і способом уникати якісної роботи з цією категорією клієнтів.

Висновки. Стигматизація військових не є новим для нашого суспільства соціально-психологічним явищем. Її корені можна простежити ще в радянський період історії України, коли стигматизація та дискримінація певних соціальних груп були широко застосовуваними інструментами колонізаційної політики. Проблема полягає в тому, що з цього досвіду не були зроблені належні висновки, і тому наше сучасне суспільство може повторити помилки минулого. На даний момент стигматизація військових не є поширеним явищем і не становить гострої проблеми, але завдання соціально-психологічних наук полягає не тільки в аналізі наявних феноменів, а й у вивченні передумов та ймовірності виникнення нових соціальних явищ.

Аналізуючи наукову літературу як вітчизняну, так і зарубіжну, з проблеми стигматизації ветеранів, ми приходимо до висновку, що це явище не є новим. Кожне суспільство, в тій чи іншій формі, з пересторогою ставиться до своїх захисників. Описуючи ймовірні причини стигматизації з точки зору ветеранської спільноти, ми виявляємо, що до основних передумов стигматизації відносяться такі фактори, як феноменологія та інтимність бойового досвіду, закритість ветеранських груп, а також психологічні зміни, що відбуваються з ветераном під час проходження військової служби.

З точки зору соціальних служб, до факторів, що сприяють стигматизації, можна віднести: загальну завантаженість працівників, відсутність спеціалізованих знань, трансферні реакції, а також брак психологічного супроводу в самій соціальній службі.

Отриманий результат свідчить про те, що стигматизація військовослужбовців є загальносвітним явищем і зумовлена психологічними відмінностями між групами людей, що брали участь у війні, і тими, хто не мав бойового досвіду.

Подальші дослідження можуть зосередитись на аналізі впливу соціальних стереотипів на професійну реінтеграцію військових, вивченні того, як стереотипи про військових впливають на їх можливості знайти роботу, а також на роль держави та громадських організацій у створенні програм підтримки зайнятості для демобілізованих осіб.

Література:

1. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. N. Y. : Publisher: Simon & Schuster, 1986. 147 p.
2. Руденко Є. В., Антоненко П.Б., Антоненко К.О. Особливості психічних розладів в Україні: історичні передумови їх виникнення та сучасний стан. *Медична освіта*. 2024. № 2. С. 83–89. URL: DOI: 10.11603/m.2414-5998.2024.2.14818
3. Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадптації та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя: колективна монографія / [А. Чернов, В. Заїка, В. Лебедев та ін.]. Полтава : ПУЕТ, 2024. 249 с. URL: DOI: <https://doi.org/10.36994/978-966-388-709-8-2024-249>
4. Чернов А.А. Соціальна перцепція ветеранів. Психологічні координати розвитку особистості: реалії і перспективи: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. до 110-річчя Полтавського національного університету ім. В.Г. Короленка, 30–31 травня 2024 р. Полтава : Полтавський національний університет ім. В.Г. Короленка, 2024. С. 175–178.
5. Чабан О. С., Хаустова О. О., Омелянович В. Ю. Психічні розлади воєнного часу : монографія. Київ : Видавничий дім Медкнига, 2023. 232 с.
6. Гроссман Дейв. Вбивство: психологічна плата за навчання вбивати на війні і в мирний час / пер. з англ. Андрій Накорчевський ; фаховий редактор Олег Фешовець. Львів : Астролябія, 2024. 560 с.
7. Кіріллова Ю., Зновяк В., Доля І. Портрет Ветерана: Український ветеранський фонд, Київ, 2023. 32 с.
8. Blum, K., Gondré-Lewis, M. C., Modestino, E. J., Lott, L., Baron, D., Siwicki, D., McLaughlin, T., Howeedy, A., Krengel, M. H., Oscar-Berman, M., Thanos, P. K., Elman, I., Hauser, M., Fried, L., Bowirrat, A., & Badgaiyan, R. D. (2019). Understanding the Scientific Basis of Post-traumatic Stress Disorder (PTSD): Precision Behavioral Management Overrides Stigmatization. *Molecular neurobiology*. 56(11). P. 7836–7850. URL: DOI: <https://doi.org/10.1007/s12035-019-1600-8>

References:

1. Goffman E. (1986). Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. N. Y. : Publisher: Simon & Schuster. 147 p.
2. Rudenko Ye. V., Antonenko P.B., K.O. Antonenko. (2024) Osoblyvosti psykhychnykh rozladiv v Ukraini [Peculiarities of mental disorders in Ukraine: Historical prerequisites for their emergence and current state.]: Istorychni peredumovy yikh vyynyknennia ta suchasnyi stan. *Medychna osvita*, № 2 s. 83-89. DOI 10.11603/m.2414-5998.2024.2.14818 [in Ukrainian]
3. Povnennia z viyny: sotsialno-psykholohichni osoblyvosti readaptatsii ta resotsializatsii veteraniv i veteranok do umov tsyvilnoho zhyttia (2024). [Returning from war: socio-psychological features of the readaptation and resocialization of veterans to the conditions of civilian life]: kolektyvna monohrafiia / [Chernov A., V. Zaika, V. Lebedev ta inshi]. Poltava : PUET, 2024. 249 s. [in Ukrainian]
4. Chernov A.A. Sotsialna (2024) pertsepsiia veteraniv [Social perception of veterans]. Psykholohichni koordynaty rozvytku osobystosti: realii i perspektyvy: materialy VI mizhnar. nauk.-prakt. konf. do 110-richchia Poltavskoho natsionalnoho universytetu im. V.H. Korolenka, 30–31 travnia 2024 r. Poltava: Poltavskyi natsionalnyi universytet im. V.H. Korolenka, S. 175–178. [in Ukrainian]
5. Chaban O. S., Khaustava O. O., Omelianovych V. Yu. Psykhychni (2023) rozlady voiennoho chasu [Wartime mental disorders] : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy dim Medknyha,. 232 s. [in Ukrainian]
6. Hrossman Deiv. (2024). Vbyvstvo: psykholohichna plata za navchannia vbyvaty na viiny i v myrnyi chas [Murder: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Peace] / per. z anh. Andrii Nakorchevskyi ; fakhovy redaktor Oleh Feshovets. Lviv : Astrolia, 560 s. [in Ukrainian]
7. Kirillova Yu., Znoviak V., Dolia I. (2023) Portret Veterana [Portrait of a Veteran]: Ukrainskyi veteranskyi fond, Kyiv, 32 s. [in Ukrainian]
8. Blum, K., Gondré-Lewis, M. C., Modestino, E. J., Lott, L., Baron, D., Siwicki, D., McLaughlin, T., Howeedy, A., Krengel, M. H., Oscar-Berman, M., Thanos, P. K., Elman, I., Hauser, M., Fried, L., Bowirrat, A., & Badgaiyan, R. D. (2019). Understanding the Scientific Basis of Post-traumatic Stress Disorder (PTSD): Precision Behavioral Management Overrides Stigmatization. *Molecular neurobiology*. 56(11). P. 7836–7850. <https://doi.org/10.1007/s12035-019-1600-8>